

Vai sociālā inovācija nozīmē iekļaušanu? 1/20/25

Dažādības un iekļaušanas prakses vadītāja
Baltijā, PwC Latvija
Agnese Cimdiņa

Mūsdienu pasaulē inovācijas ir kļuvušas par neatņemamu konkurētspējas un ekonomiskās izaugsmes sastāvdaļu. Uzņēmumi un indivīdi visā pasaulē tiecas radīt jaunus risinājumus, cerot, ka tirgus novērtēs un pieprasīs tos. Inovācija parasti ietver jaunu ideju, metožu vai produktu ieviešanu, kas, uzlabojot procesus, pakalpojumus vai tehnoloģijas, veicina izaugsmi un konkurētspēju. Tomēr, tiecoties pēc progresā, ir būtiski izvērtēt, vai inovācijas uzlabos visas sabiedrības dzīvi, vai inovāciju ieguvumi būs vienlīdzīgi pieejami visiem? Proti, vai inovācijas būs iekļaujošas? Šajā rakstā izpētīsim, saikni starp sociālām inovācijām un sociālo taisnīgumu jeb kā inovācijas var tikt izmantotas, lai mazinātu sociālo atstumtību, nodrošinātu pieejamus risinājumus ikvienam un veicinātu ilgtermiņa pozitīvas pārmaiņas sabiedrībā.

Eiropa un Latvija mūsdienās saskaras ar virkni nopietnu sociālo izaicinājumu, kas ietekmē daudzu cilvēku dzīves. Vēl joprojām 22% eiropiešu jeb 95.3 miljoniem Eiropas Savienības iedzīvotājiem nav pietiekamu līdzekļu, lai apmierinātu savas pamatvajadzības.¹ Visaugstākais nabadzības riska līmenis ir Rumānijā, Bulgārijā, Grieķijā, Spānijā un Latvijā.² 2023. gadā Latvijā nabadzības riskam pakļauti 399 tūkstoši jeb 21,6% iedzīvotāju. Visvairāk nabadzības riskam pakļauto vidū ir bezdarbnieki, vecāka gadagājuma cilvēki (virs 65 gadiem), īpaši tie, kas dzīvo vieni; māsaimniecības ar vienu pieaugušo un apgādībā esošiem bērniem. Nabadzības risks pieaug iedzīvotāju vidū vecumā no 18 līdz 24 gadiem, arī ģimenēm ar diviem pieaugušajiem un trīs un vairāk bērniem.³ Turklāt 40% Latvijas sabiedrības pārstāvju ir saskārušies ar diskrimināciju.⁴ Šie dati rosina uzdot būtiskus jautājumus. Kā inovācijas var palīdzēt samazināt nabadzības risku? Vai tiek radīti risinājumi, kas ir pieejami arī tiem cilvēkiem, kuri nevar atļauties par tiem maksāt? Un, galvenais, kā nodrošināt, ka, radot inovācijas, pirmajā vietā tiek izvirzītas cilvēku vajadzības un labklājība?

Sociāla, iekļaujoša vai taupīga inovācija?

Inovāciju definē kā jaunu ideju, procesu, produktu vai pakalpojumu sistematizēšana, pieņemšana un ieviešana, ar to saprotot gan pilnīgi jaunas idejas ieviešanu, gan esošas idejas pielāgošanu jaunā veidā, gan idejas uzlabošanu un pārvēršanu jaunā procesā, produktā vai pakalpojumā. Inovācija nav tikai jauns produkts vai pakalpojums, bet gan sistematisks process, kas vērsts uz vērtības radīšanu gan ekonomiskā, gan sociālā ziņā (pakalpojumu un tirgu atjaunošana un paplašināšana, jaunu ražošanas metožu izstrāde un jaunu vadības sistēmu ieviešana u.tml.).⁵

Savukārt, sociālā inovācija ir jaunu ideju, stratēģiju vai iesaistes procesu izstrāde un ieviešana, lai risinātu sociālās problēmas un radītu pozitīvu transformāciju jeb pārmaiņas. Tās ietver sadarbību starp dažādām ieinteresētajām pusēm, tostarp indivīdiem, organizācijām, kopienām un valdībām, lai rastu inovatīvus risinājumus, kas uzlabo indivīdu un kopienu dzīves kvalitāti.⁶

Sociālās inovācijas ir ieguvušas popularitāti pēdējo divu dekāžu laikā. Atšķirībā no tradicionālām inovācijām, kas primāri orientētas uz ekonomisko peļņu, sociālā inovācija ir vērsta uz sociālo ietekmi un ilgtspēju. Tās mērķis ir radīt risinājumus, kas ir pieejami, efektīvi un ilgtspējīgi, un kas ņem vērā dažādu sabiedrības grupu vajadzības.⁷ Daži sociālo inovāciju piemēri pasaulē:

- **Teach For All:** globāla mēroga tīkls, kas nodrošina apmācības cilvēkiem, kuri vēlas kļūt par

iedvesmojošiem skolotājiem - pārmaiņu veicinātājiem trūcīgajos rajonos.⁸

- Grameen Bank (Bangladeša): Nodrošina mikroaizdevumus sievietēm ar zemiem ienākumiem, īpaši palīdzot apmaksāt medicīniskos pakalpojumus, zāles vai citus ar veselības aprūpi saistītus izdevumus.⁹
- **Buy One Get One** (BOGO) modeļi: Uzņēmumi par katru pārdoto produktu ziedo līdzvērtīgu produktu vai pakalpojumu cilvēkiem, kuriem tas ir nepieciešams.¹⁰
- **Manabalss.lv** (Latvija): ir tiešsaistes platforma, kas Latvijas pilsoņiem dod iespēju iesniegt kolektīvus iesniegumus Saeimai, tādējādi veicinot līdzdalību lēmumu pieņemšanā un sabiedrības iesaisti politiskajos procesos.¹¹

Pastāv arī tādi jēdzieni kā “Taupīguma inovācija” (*frugal innovation*) un “Iekļaujoša inovācija”. Lai arī šāds inovāciju traktējums ir salīdzinoši jauns un attiecīgi arī pētījumu apjoms par šo tēmu vēl ir diezgan ierobežots, tomēr kopsaucējs šajos jēdzienos ir “domāšanas veids” (*mindset*). Proti, dažādi ārkārtējie apstākļi, resursu trūkums un cilvēku specifiskās vajadzības ir veicinājušas šādu inovāciju pieeju rašanos, ar nolūku padarīt pakalpojumus un preces pieejamas arī tiem iedzīvotājiem, kuriem tie bieži ir liegti vai nepieejami.

Taupīguma inovācija ir process, kurā tiek samazinātas preču un to ražošanas izmaksas, bieži vien izņemot nevajadzīgas funkcijas, lai padarītu produktus pieejamākus. Biznesa žurnāls “The Economist” bija viens no pirmajiem, kas pamanīja šo tendenci, publicējot rakstu par taupīgajām inovācijām veselības aprūpē Indijā.¹² Taupīguma inovācija uzsver inovācijas būtību – “spēt paveikt vairāk ar mazāk”. Taču taupīguma inovācijām ir ievērojami lielāks potenciāls, piedāvājot arī citas priekšrocības, ne tikai izmaksu efektivitāti. Taupīguma inovācijas veicina pozitīvas pārmaiņas, ilgtspēju, lielāku sociālo labumu un ekonomisko attīstību. Daži piemēri taupīguma inovācijām:

- JioPhone (Indija): Īpaši lēts viedtālrunis, ko ražo Reliance Jio. Tas izstrādāts, lai nodrošinātu interneta piekļuvi miljoniem cilvēku Indijā, veicinot viņu digitālo iekļaušanu, t.sk. pieeju informācijai un izglītībai.¹³
- Māla katla ledusskapis: Vienkārša dzesēšanas sistēma, kas izmanto māla dabiskās uzturēt stabili temperatūru, lai saglabātu pārtiku svaigu vietās, kur nav elektrības. Šī inovācija ir īpaši noderīga attālās un lauku teritorijās, kur piekļuve modernām dzesēšanas ierīcēm ir ierobežota. Tā veicina ilgtspējīgu dzīvesveidu, izmantojot vietējos materiālus un dabiskus procesus.¹⁴
- Lai gan Latvijā nav tik daudz spilgtu piemēru kā, piemēram, Indijā vai Āfrikā, taupīguma inovācijas principi tiek pielietoti dažādās jomās, īpaši tur, kur ir nepieciešams atrast efektīvus risinājumus ar ierobežotiem resursiem, piemēram, sociālie uzņēmumi, nevaldības organizācijas, mazie un vidējie uzņēmumi, īpaši reģionos, bieži vien saskaras ar resursu trūkumu un ir spiesti būt radoši, lai atrastu zemu izmaksu risinājumus, lai konkurētu tirgū.

Iekļaujoša inovācija ir mērķtiecīgs process, kas orientēts uz sociāli un videi draudzīgu risinājumu radīšanu, ņemot vērā vietējās vajadzības un apstākļus. Tās galvenais uzdevums ir nodrošināt, ka inovācijas sniegtie ieguvumi ir pieejami arī tiem, kuriem tie parasti ir liegti, piemēram, cilvēkiem ar zemiem ienākumiem vai marginalizētām grupām, piemēram, personas ar invaliditāti, mazākumtautības, personas ar zemu izglītības līmeni u.c. Šī pieeja veicina jaunu produktu un pakalpojumu izstrādi, kas ir īpaši paredzēti šīm grupām, tādējādi palīdzot viņiem iekļauties sabiedrībā un līdzdarboties procesos. Iekļaujošā inovācija nodrošina, ka labklājība un iespējas ir pieejamas ikvienam, ne tikai noteiktai sabiedrības daļai. Tādējādi tiek veicināta taisnīgāka un ilgtspējīgāka attīstība.¹⁵

Kopīgais un atšķirīgais

Aplūkojot dažādos traktējumus, varam secināt ka sociālās inovācijas mērķis ir risināt sociālās problēmas un uzlabot sabiedrības labklājību, taupīgās inovācijas mērķis - radīt izmaksu ziņā efektīvus risinājumus, kas ir pieejami zemāku ienākumu patērētājiem un resursu ierobežotām vidēm, bet iekļaujošās - samazināt nevienlīdzību un nodrošināt, ka inovācijas priekšrocības sasniedz visus sabiedrības locekļus.

Strukturēti salīdzinājums par šīm trim inovāciju formām izskatās šādi:

	Sociālā inovācija	Taupīguma inovācija	Iekļaujoša inovācija
Fokuss	Sociālo problēmu risināšana un sabiedrības labklājības uzlabošana	Izmaksu samazināšana un pieejamu produktu izstrāde	Sociālo un vides mērķu sasniegšana, ņemot vērā vietējo kontekstu
Mērķauditorija	Iedzīvotāji, īpaši neaizsargātas grupas	Attīstības valstis un iedzīvotāju grupas, kas pakļautas sociālai atstumtībai un nabadzībai	Iedzīvotāju grupas, kas pakļautas sociālai atstumtībai un nabadzībai un neiekļautās kopienas
Risinājumu piemērotība	Jauni pakalpojumi, programmas un politikas, kas uzlabo dzīves kvalitāti	Vienkārši, efektīvi produkti, kas nodrošina būtiskas funkcijas	Precis un pakalpojumi, kas ir pieejami visiem sabiedrības locekļiem
Izmaksas	Var būt augstas, jo bieži vien nepieciešams ilgtermiņa finansējums un atbalsts	Zemas, koncentrējoties uz izmaksu samazināšanu un efektivitāti	Var būt vidējas, jo nepieciešams pielāgot risinājumus vietējam kontekstam

Lai gan pastāv atšķirības starp inovāciju definējumiem, dažkārt tās var arī viena otru papildināt. Lai labāk varētu izprast, kā katra inovācijas pieeja pievēršas problēmu risināšanai, ņemot vērā izmaksas, resursus un mērķauditoriju, piedāvājam piemēru ar tilta būvniecību.

Taupīguma inovācijas ietvaros tilta būvniecība notiks, izmantojot pārstrādātus materiālus un vietējo darbaspēku. Šī pieeja koncentrēsies uz izmaksu samazināšanu un pieejamos resursu izmantošanu tā, lai nodrošinātu, ka tilts ir pieejams un funkcionāls, pat ja tas nebūs tik moderns. Sociālā inovācija būtu vērsta uz jaunu tilta būvniecības tehnoloģiju izstrādi. Šīs tehnoloģijas būtu saskaņotas ar valsts, privātā sektora un nevaldības organizāciju interesēm un izstrādātas tā, lai uzlabotu efektivitāti, drošību un ilgtspējību, padarot tiltu būvniecību pieejamāku un drošāku plašākai sabiedrībai. Savukārt, iekļaujošā inovācija koncentrētos uz to, lai tilta būvniecība un izmantošana būtu pieejama visiem sabiedrības locekļiem, īpaši tiem, kas dzīvo ar zemiem ienākumiem vai ir pakļauti sociālajai atstumtībai. Tas varētu ietvert tilta, piemēram, dizaina pielāgošanu vietējiem apstākļiem un vajadzībām, nodrošinot, ka tilts ir pieejams un noderīgs visiem.

Priekšnosacījumi pieeju īstenošanai

Lai uzņēmums izstrādātu inovācijas, kas ir ne tikai alternatīvas, bet aptver plašu vajadzību loku un noderīgas ikvienam cilvēkam neatkarīgi no to sociāldemogrāfiskajiem rādītājiem, ir nepieciešami vairāki priekšnosacījumi. Minēsim trīs no tiem, kas saistīti ar dažādības un iekļaušanas aspektiem:

1. Dažādu prasmju un zināšanu komanda, proti, inovāciju veicināšanai svarīgi iesaistīt dažādu pieredzi, jomu un nozaru speciālistus. Šāda komanda spēj analizēt situāciju no vairākiem skatpunktiem, piedāvāt atšķirīgus un daudzveidīgus risinājumus, kuri aptver plašāku cilvēku vajadzību loku. Šī dažādība veicina radošumu un inovācijas, jo idejas tiek apspriestas un pilnveidotas, ņemot vērā dažādus aspektus, un tādējādi tiek labāk paredzēti iespējamie riski.
2. Padziļināta tirgus izpēte sniedz iespēju iepazīt savus klientus un viņu vajadzības. Izprotot klientu vēlmes un tendences, uzņēmums var izstrādāt produktus un pakalpojumus, kas patiesi atbilst viņu vajadzībām, radot ne tikai jaunus un aizraujošus, bet arī patiesi noderīgus un vērtīgus risinājumus.

3. Atvērtība sadarbībai un ideju u resursu apmaiņa, to savienošana vēl nebijušās kombinācijās, lai kopā radītu jaunus un drosmīgus risinājumus. Iesaistot dažādas puses, piemēram, uzņēmumus, augstākās izglītības iestādes un pētniecības organizācijas, sadarbojoties, iespējams apmainīties ar zināšanām un tehnoloģijām, kas palīdz attīstīt inovatīvas idejas.

Lai pilnvērtīgi izmantotu inovāciju potenciālu, ir būtiski mainīt perspektīvu un izvirzīt cilvēku vajadzības pirmajā vietā. Uzņēmumiem un politikas veidotājiem jātiecas ne tikai uz efektivitāti un produktivitāti, bet arī jāintegrē cilvēktiesību principi un stratēģijas savā darbībā, saskatot inovāciju ietekmi arī uz tiem cilvēkiem, kuri saskaras ar šķēršļiem sociālas atstumtības, nabadzības dēļ vai diskriminācijas dēļ. Pretējā gadījumā inovāciju radītais progress dos labumu ierobežotam sabiedrības lokam, tādējādi pastiprinot nevienlīdzību, sabiedrības noslāņošanos un apdraudot sabiedrības ilgtermiņa pozitīvas pārmaiņas.

** Raksts tapis sadarbībā ar Ilzi Dūmiņu.*

¹ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/DDN-20230614-1>

² <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/monetara-nabadziba-nevienlidziba-un-sociala-atstumtiba/preses-19?themeCode=N>

³ <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/monetara-nabadziba-nevienlidziba-un-sociala-atstumtiba/preses-19?themeCode=N>

⁴ <https://www.lm.gov.lv/lv/media/22110/download?attachment>

⁵ <https://www.scielo.br/j/cebape/a/K38LzCKjPFyRKPNyJgyFZMR/?lang=en>

⁶ <https://www.gsb.stanford.edu/experience/about/centers-institutes/csi/defining-social-innovation>

⁷ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13511610.2022.2036952>

⁸ <https://teachforall.org/our-purpose>

⁹ <https://grameenbank.org.bd/>

¹⁰ <https://borgenproject.org/bogo-model/>

¹¹ <https://manabalss.lv/>

¹² <https://www.scielo.br/j/cebape/a/K38LzCKjPFyRKPNyJgyFZMR/?lang=en>

¹³ <https://www.kaiostech.com/driving-innovation-for-public-and-social-services-through-the-mobile-internet/>

¹⁴ <https://reap-eastafrica.org/the-clay-pot-fridge/>

¹⁵ <https://www.inclusiveinnovation.io/>